

ESKİŞEHİR BAROSU DERGİSİ

Feminist Hak Mücadelesine Queer Bir Bakış Açısı

Av. Büşra ÜNLÜBAŞ ÖZKAN¹

“Queer” kavramı son dönemlerde popüler kültürün yarattığı televizyon şovları dahil bilimden sanata, günlük hayat pratikleri dahil pek çok farklı alanda karşımıza çıkmaya başlayan yeni bir kavramdır. Peki ne anlama geliyor queer? Oxford sözlüğe baktığımızda; “queer” in kelime anlamı olarak garip, normal olmayan olarak tanımlandığını görmekteyiz.² Cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle eşcinselleri, transları aşağılamak amacıyla kullanılmaya başlanan bu kavram, sonrasında onur (*pride*) kavramıyla çok da özdeşleşen bir şekilde LGBT+ hareket tarafından sahiplenilerek bizzat hareketin kendisi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Aslında “queer”lik yalnızca cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime yönelik kimlikleri muğlaklaştırmayı değil; etnik köken, ırk, sınıf kaynaklı tüm kimliklere karşı mücadeleyi ifade etmektedir. Şöyle ki; kavramın çıkış noktası, siyahi ve Latin Amerikalı translar ile eşcinsellerin, 1970’lerden itibaren gerek ırk ve etnik köken kaynaklı kimlikleri nedeniyle hareket içinde; ve gerekse de tüm dünyanın gündemini uzun süre meşgul eden HIV/AIDS kriziyle herkes tarafından maruz bırakıldıkları dışlanmaya karşı verdikleri radikal mücadelenin sonucudur. Çıkış noktası bu şekilde olan queer kavramı, günümüzde sanattan akademiye, yaşam tarzından eğlence anlayışına, çok fazla alanı kapsayacak şekilde genişlemiş ve halen de kapsamını büyütme devam etmektedir.

Queer kavramı, ülkemiz özelinde popüler kültürün de etkisiyle son zamanlarda kullanımı yaygınlaşmaya başlayan bir kavram olsa da, akademik çalışmalarda uzun süredir yer alan bir kavramdır. Sıra dışı, tuhaf vb. şekillerde de tanımlanan kavram, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde teori olarak karşımıza

¹ Avukat, Eskişehir Barosu, busraunlubas@gmail.com.

² <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=queer>

çıkılmaktadır. 1990 senesinde “queer teori” kavramını ilk defa kullanan Teresa de Lauretis, bu teoriyi kısaca; cinsiyet, cinsellik, sınıf ve ırk gibi toplumsal kimlikler ile ilgili eşitsizlikleri dayatan normlara meydan okumak olarak tanımlamaktadır.³ Queer teori, bu zamana kadar pek çok farklı şekillerde tanımlanmış ise de, gerek kavramın salt kendi anlamından ve gerekse de teorileştirme çabasındaki amaçtan kaynaklı olarak ortak bir tanımlama yapmak çok da mümkün olmamıştır. Farklı disiplinlerde farklı şekillerde vücut bulduğunu gördüğümüz queer teori, hukuk alanında da birbirinden farklı tanımlama ve değerlendirme ile karşımıza çıkmaktadır. Hukuk felsefesi açısından baktığımızda; köken olarak feminist hukuk teorisi ile queer hukuk teorisinin eleştirel hukuk çalışmaları çatısı altında geliştiğini söyleyebiliriz. Ancak her ne kadar feminist hukuk teorisi, queer hukuk teorisi ile birçok noktada bağdaşsa da, birçok noktada da ayrışmaktadır. Bu ayrışmanın en temel noktası; feminist hukuk anlayışı, ikili cinsiyet sistemi, kadın kimliği inşası ve toplumsal cinsiyet kavramlarına dayanmakta iken; queer hukuk anlayışı, en uç noktada tüm kimliklerin varlığının reddedilmesi ve yıkılmasından ilerlemektedir.⁴ Ancak heteronormativiteye karşı mücadele noktasında ortaklaşan iki teorinin farklı yorumlamaları bulunmakta olup, queer feminizm etkisiyle farklı bakış açılarından da ele alındığından bahsedebiliriz.

Queer hukuk teorisi, hali hazırda sınırları esnetmeye çalışan bir kavram olduğundan, doğrudan teoriyi kısıtlamak anlamına gelecek bir tanımlama yapmak çok da mümkün olmamakta ve teorinin kendisiyle çelişmektedir. Ancak genel bir çerçeveden baktığımızda nesnel, mutlak ve doğallaştırılmış görüşleri reddeden, ikili cinsiyet sisteminden ve inşa edilen kimlikleri sorgulayan, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını kabul etmeyen queer pratiğini hukuka uygulayan ve hukuku dönüştürmek için bireysel deneyimleri önemseyen halidir.⁵ Bu tanım ışığında, queer hukuk teorisinin yalnızca bir haklar bütünü olmadığına, aynı zamanda toplumsal normları şekillendiren bir yapı olma gücüne sahip olduğuna ve bunlardan kaynaklı olarak radikalliğinin dönüştürücü etkisinin bulunduğu vurgu yapmakta fayda var.

³ Miller, Jennifer. "Bölüm 1: Otuz Yıllık Queer Teorisi"

⁴ Meço, Rojbin, Karatekin Hukuk Dergisi, Cilt: 2, Sayı:1, Queer Hukuk Teorisi,

⁵ Rojbin, a.g.e.

Teori haliyle çok kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz queer teorisinin ve queer hukuk teorisinin, genel olarak hukuk uygulamalarında, avukatlık pratiğinde ve bu yazı özelinde kadınların hak mücadelesinde dönüştürücü gücü olabileceğini düşünmekteyim. Hukuk, yapısı gereği muhafazakâr olup, toplumdaki mevcut ilişkileri, o toplumun normlarına göre düzenler. Toplumsal bir norm olan heteronormative de hukuk için besleyici bir norm olup; hukuk, bütün ikilik/karşıtlıklardan olduğu gibi bu normdan da güç alır, beslenir. Feminist mücadele, yıllardır tüm dünyada ve ülkemizde sürdürülen en güçlü mücadelelerden biri olup, kazanımları hukuk/haklar alanı da dahil olmak üzere her alanda inkâr edilemeyecek seviyededir. Ancak bu mücadelenin kadın-erkek düalizmini pekiştiren bir yönünün olduğunun da kabulü gerekir. Bu pekiştirme hali, mücadeleyi farklı perspektiflerden ele alma ve genişletme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Judith Butler başta olmak üzere çok sayıda queer teorisyen, cinsiyetin ve cinselliğin toplumsal olarak inşa edildiğini savunmaktadır.⁶ Kaldı ki; feminist teori de toplumsal cinsiyet kavramından hareket etmekte, ancak bir yandan kadın kimliğinin inşası konusunda ısrarcı olmaktadır. Ancak kadın kimliğinin inşası ve kadınların pek çok alandaki mücadelesi aslında toplumsal, kültürel ve dini olarak, dönemden döneme farklılık göstermektedir. Yine cinsiyet kimliğine ve cinselliğe bakış da tarih boyunca değişmiş ve dönüşmüştür. Örneğin; Antik Yunan'ın sınıfsal yapısı içerisinde, özellikle aristokratlar arasında eşcinsel ilişkinin yaygın bir şekilde var olduğu ve hatta nüfus artışını kontrol altına almak amacıyla bazı krallar tarafından eşcinselliği destekleyici ve yaygınlaştırıcı yasalar yapıldığı arkeolojik kaynaklardan görülmektedir. Yine Mezopotamya coğrafyasında ana tanrıçaların kadın olduğu ve anaerkil bir kültür yapısının hâkim olduğu tarih öncesi ve tarihi dönemler bulunmaktadır. Bir başka örnek olarak; Homeros'un İlyada destanında anlattığı Antik Yunan Döneminin mitolojik hikayelerinden Truva Savaşının kahramanı Akhilleus'un (Aşil), Patroklos ile arasındaki ilişkinin bir aşk ilişkisi olduğu ve bu dönemde eşcinsel ilişkinin kutsallaştırıldığı mitolojik hikayeler ile felsefi metinler bulunmaktadır.⁷ Dolayısıyla

⁶ Butler, Judith, Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, çev. Ertür, B., Metis Yayınları, 2019.

⁷ Platon, Şölen-Dostluk, (Çev.) Eyüboğlu S., Erhat A., Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

kimlik, toplumsal normlara göre inşa edilen ve aslında anlamı sürekli değişen bir kavramdır. Bu değişim tarihi ve arkeolojik kayıtlar ile edebi metinler dahil kültür ve sanat eserlerinden açıkça görülebilmektedir. Queer teori, tam da bu noktada önem kazanmakta ve mücadele alanının evrenselliğine yönelik eleştirilerle çok daha özgürleştirici bir boyut kazandırmaktadır. Türkiye gibi ülkelerde din başta olmak üzere cinselliğin ve cinsiyetin inşasının kültürel normların etkisiyle şekillendiği dikkate alındığında; bu heteronormatifliğin kadın hareketini sınırlandırdığı sonucuna ulaşmak kaçınılmazdır.

Hukukun dönüştürücü gücü dikkate alındığında, bir mücadele alanı ve aracı olarak kadın mücadelesindeki önemi yadsınmaz. İşte tam da bu noktada kadın mücadelesinin heteronormativeyi pekiştiren bakış açısını genişleterek sınırları yıkması gerektiğini düşünmekteyim. Örneğin; hali hazırda ülkemizde kadın hakları alanda verilen mücadele sonucunda elde edilen en önemli kazanımlardan biri olan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun uygulanması noktasında, feminist bakış açısıyla resmi nikah şartının aranmaması gerektiğine dair taleplerde bulunmakta, hukuk uygulayıcılarına olması gerektiği gibi bu yönde kararlar vermesi için baskı uygulamaktayız. İstanbul Sözleşmesinden çekildiğimizden beri koruyucu ve önleyici tedbirler bakımından elimizde kalan en önemli araçlardan birinin ilgili Kanun olduğu konusunda hemfikir olduğumuzu düşünmekteyim. Ancak 6284 sayılı Kanunun adında dahi “Aile”nin korunmasından bahsedilmekte olup, kanun koyucular tarafından toplumsal bir norm olarak ailenin kutsallığı vurgulanmakta, toplumsal bir norm olarak “aile” kavramına atfedilen kutsallığın hukuktaki yeri pekiştirilmektedir. İlgili kanunun uygulama alanının, İstanbul Sözleşmesinde yer aldığı gibi, cinsiyet ve cinsel kimliğine, cinsel yönelimine bakılmaksızın partnerler arasındaki ilişkiden kaynaklı olan şiddet karşısında uygulanması şeklinde genişletilmesi ve bu kapsayıcılığın sağlanması için de baskı yapmak, bunu talep etmek, hukukun dönüştürücü bir araç olarak ikili cinsiyet sistemini sarsmasını sağlayabilecek, ayrıştırıcı normların sorgulanmasının önünü açacaktır. Tüm bu sarsılmalar da kadın mücadelesi bakımından çok daha özgürleştirici bir imkân sunabilecektir. Ülkemizdeki mevcut toplumsal koşullar düşünüldüğünde bu

mücadelenin realitede karşılığını bulmayacağı varsayılsa da; yıllar içerisinde edinilen tüm kazanımlara dair mücadelenin her daim zorlu koşullarda verildiğini ve hukukun politik bir aygıt olduğu gerçeğini düşünerek mücadeleye devam etmemiz gerektiğini düşünmekteyim.

Feminist hak mücadelesinin queerleştirilmesi, hem ülkedeki kadın hareketini olduğu halinden daha da özgürleştirebilecek hem de daha kapsayıcı bir hale gelmesini sağlayabilecektir. Mevzuatımızda, özellikle medeni hukuk ve ceza hukuku alanlarında ayrımcılığı önleyici reformlara ihtiyaç duyulmakla birlikte; queer bakış açısının uygulanması için illa ki yasaların değişmesi ve pozitif hukuk anlamında düzenleme yapılmasına ihtiyaç olmadığı kanısındayım. Sonuçta hukuk sistemimizde “feminist” olarak nitelendirebileceğimiz herhangi bir yasa da bulunmamakta, yasaların bu bakış açısıyla uygulanması için mücadele verilmektedir. Ancak bu bakış açısı halen toplumsal ve hukuki bir kısım normların etkisi altında olup, queer bir bakış açısı tüm bu normlardan sıyrılarak bakmayı gerektirmekte ve bunun da önünü açmaktadır.

Stratejik davalar ile mevzuata yönelik değişiklikler ve haklar talep edilebileceği gibi hukuk pratiğinin ve hukuki yorumlamanın queer bakış açısı ile yapılması dahi bizi bu konuda ileriye taşıyabilecektir. Hukuk uygulayıcıları tarafından verilen feminist hak mücadelesi için; dilekçelerde kullanılan dilde, duruşmalarda yapılan savunmalar dahil tüm mesleki faaliyetlerde, yargıçlar ve savcılar açısından ise gerekçeli kararların yazılması, duruşmaların yönetilmesi gibi tüm yargılama sürecinde; yalnızca ikili cinsiyete ilişkin pekiştirici mahiyetteki vurgulamalara bağlı kalınmayıp daha kapsayıcı, esnek, akışkan ve queer bir perspektif ile hukuki sürece yaklaşılması durumunda, normatif sınırlar yıkılarak feminist mücadele çok daha güçlenecektir.